

Nationalekonomer som kriminologer

Inom nationalekonomi förekommer en inte obetydlig forskning om brott och straff. Artikeln ställer frågan hur kriminologer förhåller sig till denna forskning. Svaret förefaller vara att nationalekonomers inflytande på kriminologin är mycket begränsat. Som skäl anges bl a att disciplinerna har olika teori och förståelse, särskilt vad gäller straffets avskräckande effekt, och att ekonomisk metod framstår som främmande för de flesta kriminologer.

Flera nationalekonomer, såväl i Sverige som i andra länder, forskar om brottslighet. Forskningen har nyligen nått en bredare publik genom Steven Levitts och Stephen Dubners *Freakonomics* (2005), där påfallande många av artiklarna behandlar kriminologiska teman. Frågan kan ställas hur kriminologer ser på och förhåller sig till nationalekonomernas forskning om brottslighet.

Den första frågan blir då: Vilka är kriminologer och vad är kriminologi? Forskning om brott och straff förekommer inom en mängd olika discipliner – i Sverige inom bl a sociologi, psykologi, statsvetenskap, socialt arbete, nationalekonomi, ekonomisk historia, historia, juridik och medicin. Kurser i kriminologi ges vid flera institutioner men särskilt vid de sociologiska. Landet har endast en kriminologisk institution, vilken finns vid Stockholms universitet och har en sociologisk prägel.

Den sociologiska traditionen utmärker även den västeuropeiska och anglo-amerikanska kriminologin. Särskilt i USA, men även i andra länder, går dock utvecklingen mot en mer tillämpad kriminologi inriktad på säkerhetsfrågor och på utbildningar inom polisen och kriminalvården. Den skandinaviska kriminologin har också från att ha haft en huvudsaklig medicinsk inriktning sedan andra världskriget blivit tydligt sociologisk. *Nordiska samarbetsrådet för kriminologi*, som bildades 1962, har successivt blivit alltmer dominerat av sociologiskt orienterade kriminologer. Det gäller också *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, där även många jurister skriver, liksom den nyligen startade *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*.

Vad är då kriminologi? Med nationalencyklopedins vidaste definition, ”det vetenskapliga studiet av brottsligheten”, är så gott som all forskning om brott kriminologi. Givet den dominerande traditionen och i Sverige den institutionella ramen, blir en mer sociologisk definition det naturligaste. Den mest använda inom kriminologin är sociologen Edwin Sutherlands (1883-1950): ”Criminology is the body of knowledge regarding delinquen-

HENRIK THAM

är professor i kriminologi vid Stockholms universitet. Hans tidigare forskning vid Institutet för social forskning rörde levnadsförhållanden och marginalisering och är nu främst inriktad på kriminalpolitiken bestämningar. Henrik.Tham@crim.su.se

Bakgrunden till denna artikel är en förfrågan från redaktörerna för *Ekonomisk Debatt* om jag kunde skriva något om hur kriminologer ser på nationalekonomernas brottslighetsforskning.

För goda kommentarer tackar jag Mats Persson, Institutet för internationell ekonomi, Stockholms universitet och Hanns von Hofer, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

cy and crime as social phenomena. It includes within its scope the process of making laws, of breaking laws, and of reacting toward the breaking of laws” (Sutherland och Cressey 1974).

Sutherlands betoning av ”social phenomena” kan tolkas som en front mot dels medicin och biologi, dels juridik. Inte så att dessa discipliners forskning inte hör till kriminologin – båda får plats i Sutherlands standardverk *Criminology* – men att de inte täcker hela det ”samhälleliga” i brottsligheten. Juridiken i kriminologin kommer dock fram i definitionens betoning av ”the making of laws”, dvs studiet av strafflagarnas tillkomst och tillämpning. Detta är centralt för förståelsen av kriminalpolitiken, som alltmer utgör ett av huvudobjekten för den kriminologiska forskningen. I Sverige kan det illustreras med forskningsintresset runt de två dominerande områdena i kriminalpolitiken, narkotika och våld mot kvinnor. Inom båda står definitionsprocesser, kriminaliseringar och rättsväsendets agerande i centrum. Denna betoning av statens roll för att definiera och reagera mot brott är också viktig för att förstå forskningsrelationen mellan kriminologi och nationalekonomi.

1. Ekonomer om brott

Den nationalekonomiska forskningen om brottslighet – liksom nationalekonomisk forskning i allmänhet – utgår från incitamentsstrukturer. Detta är också utgångspunkten för en översiktsartikel av nordamerikansk forskning om ”the economics of crime” av Richard Freeman (1999). Brott ses i ett marknadsperspektiv, där valet att begå brott bestäms av tillgång och efterfrågan. Brottsligheten för individen och på aggregerad nivå blir en funktion av balansen mellan legalt och illegalt arbete, där kostnaderna för det illegala består i risken för straff. Ekonomernas huvudsakliga forskningsområden blir då att studera effekterna på brottsligheten av dels arbetsmarknaden, dels straffhotet. Studier av arbetsmarknadens betydelse för brottsnivån analyserar effekterna av arbetslöshet, inkomster och de ”porösa” gränserna mellan legalt och illegalt arbete. I forskningen om straffhotet studeras effekterna av upptäcktsrisk, straffrisk, risk för fängelse- och dödsstraff samt fängelsestraffets längd.

Också den ekonomiska forskningen i Sverige om brott och straff kan främst hänföras till dessa områden. Flera empiriska studier av effekterna på brottsligheten av arbetslöshet och inkomstojämlikhet har utförts under senare år (t ex Nilsson och Agell 2003; Nilsson 2004; Edmark 2005; Dahlberg och Gustavsson 2005). Effekterna av straffhotet har studerats framförallt under 1970- och 1980-talet (t ex Skogh 1975; Pålsson 1980; Sandelin och Skogh 1986). Ekonomerna har även studerat den svarta ekonomins omfattning (t ex Hansson 1984; Apel 1994). Flera ekonomer har skrivit om korrup­tion (t ex Hauk och Sáez-Martí 2001; Buccirossi och Spagnolo 2001; Kugler m fl 2003; Hakkala m fl 2005). Dessa arbeten är i stor utsträckning rent teoretiska, och det gäller även andra studier om brott och straff av ekonomer

(t ex Persson och Siven 2006, 2007). Dessa exempel, som bara är just exempel, pekar på ett inte obetydligt tillskott till forskningen om brottslighet från nationalekonomer i Sverige.

2. Ekonomernas inflytande på kriminologin

Vilket inflytande har då den tilltagande ekonomiska forskningen om brottslighet på kriminologin? Svaret förefaller vara – inget eller litet. En genomgång av ett halvdussin nyutkomna kriminologiböcker för studenter på grundutbildningen i USA ger inga exempel på ekonomernas ansats. Gary Becker nämns i något enstaka verk, Levitt inte alls. Standardverket *Oxford Handbook of Criminology* (Maguire m fl 2002) på över 1 200 sidor innehåller en sida om avskräckning, men då endast med en referens till ett kriminologiskt översiktsarbete. I detta översiktsarbete från Institute of Criminology, University of Cambridge (von Hirsch m fl 1999) förekommer ett par referenser till ekonomer. Också kvantitativa jämförelser mellan länder, t ex studier av variationer i fängelsepopulationer, innehåller referenser till ekonomer (Sutton 2004; Ruddell 2005).

Situationen förefaller vara liknande i Sverige. I de få läroböcker i kriminologi som publicerats förekommer endast enstaka referenser till Gary Becker och Isaac Ehrlich. Inget arbete ingår i grundutbildningen vid Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet. I flera verk om ekonomisk brottslighet saknas i stort referenser till forskare inom nationalekonomi. En nyutkommen antologi, *Fiffel-Sverige*, utesluter redan genom undertiteln, *sociologiska perspektiv på skandaler och fusk* (Sjöstrand 2005), ekonomerna från ett område där de rimligen har något att tillföra. Levitts många arbeten om fusk och fiffel hade här kunnat tjäna som inspiration – både teoretiskt och metodologiskt.

Ett tidigare samarbete mellan ekonomer och kriminologer i Sverige bör dock nämnas. Sedan behandling förlorat sin centrala ställning som straffrättslig reaktion på 1970-talet, gjorde Brottsförebyggande rådet allmänpreventionen till prioriterat forskningsområde. En gästforskare, Harold Votey (1982), bjöds in från USA, och ekonomer, inklusive praktiskt verksamma inom skatteområdet, deltog med bidrag vid olika konferenser.

3. Varför älskar kriminologer inte ekonomer?

Om nu denna beskrivning är riktig, hur kommer det sig att kriminologerna i så begränsad utsträckning använder ekonomisk forskning om brottslighet? Olika förklaringar gör sig troligen gällande, som att ekonomisk teori och metod framstår som främmande, att ekonomernas forskning trots allt är begränsad i förhållande till kriminologernas, att ekonomernas forskningsresultat om avskräckningseffekter inte stämmer med kriminologernas, att ekonomer och kriminologer har skilda förväntningar på forskningsresultaten, och att den ekonomiska forskningen sker på systemets premisser. Dessa

förklaringar ska kort utvecklas, och särskilt i förhållande till den forskning som kriminologerna främst förknippar med nationalekonomerna, den om straffhotets effekter.

Flera kriminologiska arbeten av ekonomer utmärks av ett formelspråk som kriminologer sällan behärskar. Det gäller också till del den empiriska metoden. Det kan vara begripligt om ekonometrisk metod uppfattas som svår av icke-ekonomer. Då det gäller mer allmänna samhällsvetenskapliga kvantitativa metoder som regressions- och tidsserieanalys känner sig antagligen flera kriminologer främmande även för dessa metoder. De sociologiskt inriktade kriminologerna arbetar ofta i en kvalitativ tradition. Samtidigt kan de skilda metodtraditionerna inte vara den enda förklaringen. Det finns tillräckligt många kriminologer som behärskar kvantitativa metoder för att ekonomernas forskning skulle kunna berika kriminologin.

Forskningen om brott utgör trots ett ökande intresse en liten del inom den ekonomiska forskningen. Få om ens några ekonomer är heller huvudsakligen inriktade på detta område. Forskningen blir därför relativt liten i förhållande till den samlade kriminologiska forskningen. Genom att forskningen om brott för flera av de ekonomer som ägnat sig åt ämnet är ett sidointresse, kommer de flesta också att begränsa sig till just ekonomers forskning. Om forskningen utgör ett sidointresse räcker inte tiden till för att sätta sig in i den relativt omfattande kriminologiska forskningen på området. Kriminologerna känner då inte riktigt igen sig i ekonomiska arbeten om t ex straffhotets betydelse för brottsutvecklingen när deras egna arbeten saknas. Till detta kommer att kriminologer och nationalekonomer som skriver om brottslighet oftast publicerar sig i olika tidskrifter. Undantag finns, och enstaka ekonomer skriver i t ex *Journal of Quantitative Criminology*.

4. Straffets avskräckande effekt

Kriminologers reserverade hållning till ekonomernas forskning hänger samman med metodansatserna och då särskilt den forskning som analyserar straffets avskräckande effekt. Problemet med simultaneffekter har ofta framhållits, och det är inte säkert att ens sofistikerade ekvationer som används av ekonometriker löser frågor om interaktioner och tröskel-effekter som kan finnas mellan brott och straff (Beyleveld 1980). Ett sätt att komma runt problemen kan vara att använda tidsserier (Blumstein m fl 1978). Detta gör förstås också ekonomer men ofta genom att studera årliga variationer eller begränsa sig till korta serier. Svenska kriminologer har i stället analyserat sekulära trender i serier, ibland på några hundra år (von Hofer 1985). Argumenten har varit att årliga variationer i huvudsak inte innehåller någon information som är relevant för avskräckningseffekten (von Hofer och Tham 1989). Det är svårt att se på vilket sätt marginella förändringar i risk för upptäckt och straff från ett år till ett annat alls skulle kunna uppfattas av den potentielle lagöverträdaren. För ekonomerna kan ett empiriskt samband utgöra ett tillräckligt bevis, medan sambandet för

kriminologerna ändå inte blir möjligt att tolka som en avskräckningseffekt. Unga lagöverträdare tycks t ex inte alltid förstå vad som händer i domstolen eller vad påföljden innebär (Frodlund 2002).

Vid jämförelser av tidsserier visar det sig också påfallande ofta att brottsligheten inte kan föras tillbaka på variationer i straff. Utvecklingen av mord och dråp i USAs delstater tycks enligt kriminologisk analys av tidsserier inte påverkas av om delstaten tillämpar avrättning (Bergqvist 1998), och brottsutvecklingen i olika västeuropeiska stater är påfallande likartad trots stora variationer i antalet fångar (Westfeldt 2001). Stöldbrottsligheten i Sverige stagnerar under slutet av 1900-talet efter en lång tids ökning, samtidigt som sannolikheten att få fängelse för en debutant i princip når noll (von Hofer och Tham 1989). En kriminologisk analys av studier av straffets avskräckande effekt når också slutsatsen att prediktionsförmågan hos avskräckning och hos antagandet om rationella val är lågt (Pratt och Cullen 2005). Ett ytterligare problem med straffets avskräckande effekt för kriminologer är slutligen insikten att straffet även förvärrar beteenden och bidrar till att låsa fast individen i kriminalitet.

Kriminologerna använder också tidsserier för att ge andra förklaringar till brottsutvecklingen än straffhotets variation. Så visar t ex våldsbrott ett tydligt samband med alkoholkonsumtion. Särskilt den totala alkoholkonsumtionens betydelse har spelat stor roll i nordisk forskning, och våldsbrottslighetens historiska utveckling i Sverige förklaras väl av alkoholkonsumtionen som i sin tur tydligt påverkats av alkoholpolitiken (Lenke 1990).

Ett annat problem ur kriminologisk synvinkel är att ekonomerna ofta underlåter att problematisera den beroende variabeln. Vanligtvis använder ekonomerna den registrerade brottsligheten som mått. Mottagare av straffhotet är dock inte handlingar, dvs brott, utan personer, varför lagförda personer förefaller vara den relevanta kategorin. Detta ställer i sin tur frågan om en uppdelning inte bör ske mellan debutanter och återfallsförbrytare, vilket sällan görs. Visserligen kan straffhotet antas gälla båda populationerna, men intuitivt förefaller det behövas delvis andra förklaringar för dem som dömts flera gånger tidigare – och som också står för en stor andel av den lagförda brottsligheten – än för de tidigare ostraffade. Historiskt har de två serierna inte alltid utvecklats lika (von Hofer och Tham 1983).

Den registrerade brottsligheten överensstämmer heller inte alltid med andra mått på brottsutvecklingen. Ökningen av den polisanmälda våldsbrottsligheten i Sverige sedan 1980-talet får inte stöd av andra serier baserade på självdeklarerad brottslighet, självdeklarerad utsatthet för brottslighet eller sjukhusdata (Estrada 2005). I John Donohue och Steven Levitts (2001) analyser av brottsnedgången i USA, som de förlägger till början av 1990-talet, konstaterar de att nationella brottsofferundersökningar visar att nedgången startar ett årtionde tidigare men kommenterar inte detta ytterligare. En närmare analys av den aggregerade variabeln anmälda brott visar också att vissa brottstyper successivt minskat i USA sedan 1980. För andra

brottstyper föregicks minskningen under 1990-talet av en kraftig ökning, varför det kanske i stället är denna ökning som ska förklaras (von Hofer och Tham 1997).

Slutligen kan frågan ställas om resultaten från den nordamerikanska forskningen också gäller för Sverige och Europa. USAs stora dominans gör att forskningsresultaten lätt generaliseras, när de kanske trots allt inte gäller för andra länder. USAs *National Academy of Sciences* har tidigare föreslagit att forskningsresultaten som stödjer avskräckningstesens också prövas i andra länder (Blumstein m fl 1978). En sådan prövning på svenska data gav inte stöd för tesen (von Hofer och Tham 1989). Detta resultat är naturligtvis i sig inte på något sätt avgörande men pekar ändå på betydelsen av att pröva resultat komparativt.

Den fascinerande tesen om effekten på brottsligheten i USA av Högsta Domstolens beslut att legalisera abort 1974 (Donohue och Levitt 2001) tycks inte heller gälla för Sverige. Tesen är ju den att ökningen av antalet aborter resulterade i att det föddes färre barn med förhöjd risk för senare kriminalitet, t ex barn till tonåringar, fattiga och ensamstående, och att effekterna blev synliga när födelsekullarna uppnådde straffmyndig ålder i början av 1990-talet. Fri abort infördes samma år i Sverige och antalet aborter fördubblades i förhållande till året innan. Ungdomsbrottsligheten stagnerade dock redan från slutet av 1970-talet, dvs långt innan den fria aborten kunde ha gjort sig gällande. Den stagnerande brottsligheten i andra västeuropeiska länder (Westfeldt 2001) vore dock intressant att studera utifrån Donohue och Levitts tes. Det kan för övrigt nämnas att brottslighetens stagnering i Sverige förutsågs av svenska kriminologer – delvis med hjälp av nationalekonomiskt inspirerade modeller för tillväxt (von Hofer och Tham 1983)

5. Skilda förväntningar på resultaten

Att kriminologerna inte känner igen sig i den ekonomiska forskningen om brott kan även ha att göra med att förväntningarna på resultaten är så olika. Förenklat uttryckt: Medan ekonomerna förväntar sig individer som gör val, utgår kriminologerna från att individerna är mer eller mindre styrda. Detta kan också, något tillspetsat, formuleras som att medan ekonomernas lagöverträdare vill begå brott, vill kriminologernas egentligen inte det. Ekonomerna tycker då, typiskt sett, att brott lönar sig och att det kriminalpolitiska motmedlet därför är att brott ska löna sig mindre. Kriminologerna drar från sin forskningstradition i stället slutsatsen att brott inte lönar sig och att lagöverträdaren, typiskt sett, inte är en vinnare utan en förlorare (Tham 2002).

Empiriskt menar också ekonomerna att forskningen pekar på att brott verkligen lönar sig, åtminstone som tidsåtgång och ibland även i ett livstidsperspektiv (Freeman 1999). Samtidigt erkänner man att dessa beräkningar inte tar hänsyn till kostnader som inte kan mätas i pengar. Här uppstår också en paradox. Om *ett* brott lönar sig, bör flera brott löna sig

ännu mer. Då upptäckt och straff för individen i huvudsak är en funktion av brottslig aktivitet, pekar den kriminologiska forskningen på att brott i längden inte lönar sig. För lagöverträdare med många fängelsevistelser bakom sig har levnadsförhållandena försämrats och överdödligheten ökat (Nilsson 2002).

För kriminologerna uppfattas utrymmet för val för den flergångsstraffade ske i en livssituation med relativt få frihetsgrader. De begränsade valmöjligheterna kan illustreras med forskningsresultat. I en undersökning gjord 1997 intervjuades fångar med i huvudsak samma frågeformulär som Statistiska Centralbyrån använder i sina undersökningar om levnadsförhållanden. Fyra av tio fångar mot två av tio i jämförelsepopulationen angav svårigheter att klara de löpande utgifterna för mat, hyra räkningar m m. Av dessa angav sedan en femtedel brott som ett sätt att klara av svårigheterna (Nilsson 2002). Dessa resultat kan ses som stöd för både ekonomisk och kriminologisk teori och i princip finns ingen motsättning. I praktiken kommer dock tonvikten att läggas olika – på valet eller på begränsningarna i valet.

Skillnaderna mellan ekonomer och kriminologer har ibland från ekonomiskt håll framställts som en skillnad mellan förklaringar i termer av rationalitet respektive irrationalitet. Vetenskapsakademins pressmeddelande i samband med att Becker år 1992 fick Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne illustrerar detta: ”The third area where Gary Becker has applied the theory of rational behavior and human capital is ‘crime and punishment’. A criminal, with the exception of a limited number of psychopaths, is assumed to react to different stimuli in a predictable (‘rational’) way, both with respect to returns and costs, such as in the form of expected punishment. Instead of regarding criminal activity as irrational behavior associated with specific psychological and social status of an offender, criminality is analyzed as rational behavior under uncertainty” (Kungl Vetenskapsakademien 1992).

Nu är skillnaden mellan ekonomer och kriminologer knappast den mellan rationalitet eller irrationalitet utan mellan olika rationaliteter. Kriminologerna ger allt större utrymme för aktörer och val. Detta följer till del den allmänna utvecklingen inom samhällsvetenskapen från modernism till postmodernism, där subjektet och reflexiviteten betonas alltmer. För ekonomer blir den ekonomiska rationaliteten den centrala, medan kriminologer även betonar andra sätt att maximera den individuella välfärden som att uppnå spänning, få status eller följa (del)kulturella normer.

Denna skillnad kan dock ifrågasättas genom att även alternativa rationaliteter eller preferenser omfattas av den ekonomiska teorin, som bara framhäver att individen styrs av förväntade belöningar (Becker 1992). Becker och andra har t ex skrivit om drogberoende som rationellt beteende (Becker och Murphy 1988). I betoningen av att beteenden är framåtriktade och att förklaringarna till brottsliga beteenden inte behöver skilja sig från icke-brottsliga har också Becker och andra ekonomer lämnat ett viktigt bidrag till den kriminologiska forskningen. Även till synes så irrationella

beteenden som de som uppvisas av självmordsbombare kan analyseras med utgångspunkt i preferenser och därmed ge insikter i vilka förändringar som krävs för att ändra preferenserna (Rosenthal 2005).

Samtidigt uppstår problem om hämningar och moraliska hållningar ska pressas in i samma modell som skattningar av ekonomisk vinning (Hughes 1993). Att utvidga den ekonomiska teorin från att gälla marknadsbeteenden till att omfatta mänskligt beteende i allmänhet riskerar att göra teorin empiriskt tom (Udéhn 1992). Begränsningarna hos ekonomisk teori blir möjligen särskilt tydliga inom en disciplin som sysslar med avvikande eller normbrytande beteenden. Dråp, våldtäkt, stöld, djurplågeri, våldsamt motstånd, mened, rattfylleri, narkotikakonsumtion och högförräderi ska alla förklaras med samma teori. Den minsta gemensamma nämnaren är då knappast (det rationella) beteendet utan definitionen av beteendet. Som sådant kan brott kanske förklaras inom ramen för en och samma teori, men då inom den del av kriminologin som studerar vad Sutherland benämnde ”the making of laws”.

Kanske ligger skillnaden mellan ekonomer och kriminologer i att de utifrån olika förväntningar gör halt på olika ställen i forskningsprocessen. Ekonomerna nöjer sig vanligtvis med att det föreligger ett tydligt statistiskt samband mellan straffhotet och brottsnivån. Eftersom kriminologerna inte förstår hur informationen om straffhotet och dess förändringar kommuniceras, fortsätter de forskningen för att finna ytterligare förklaringar. Kriminologerna kan däremot nöja sig med att konstatera makrosamband mellan brottslighet och ojämlikhet, arbetslöshet och utslagning, då det är traditionella förklaringar i en liberal och radikal kriminologisk tradition. Människors valhandlingar behöver då kanske inte förklaras närmare – något som däremot blir centralt för ekonomerna som vill kunna ge förklaringar i termer av individuella preferenser.

Det kan slutligen påpekas att nyare strömningar inom kriminologin ligger närmare den ekonomiska forskningen genom att betona egenintresse, val, risker och belöningar. Den kriminalpolitiska implikationen av denna *crime science* återupprättar den rationella individen och potentiella lagöverträdaren som ska kontrolleras genom att öka upptäcktsrisken och minska brottsobjektens tillgänglighet, dvs genom att öka kostnaderna av ett brottsligt val (Clarke 2004).

6. Forskning inom systemets ram?

Ett sista möjligt skäl till varför kriminologer inte tar till sig ekonomernas forskning om straffets effekter hänger samman med definitionen av kriminologi i Sutherlands tappning. Genom studiet av straffets variation i tid och rum framträder politiska, ekonomiska och kulturella determinanter som inte kan sägas vara resultat av en rationell eller kunskapsbaserad kriminalpolitik. Studierna pekar också på kriminalpolitikens ”onödiga” repression och snedvridning till nackdel för ekonomiskt och politiskt svaga grupper.

Resultatet av denna forskning blir därför inte sällan en kritik av kriminalpolitiken, inklusive av existerande lagar och straff, där brottsbekämpningen inte blir ett självklart mål.

Inom åtminstone den ekonomiska forskningen i USA om straffets effektivitet tycks systemet på ett annat sätt tas för givet. Målet, att bekämpa brottsligheten, blir relativt oproblematiskt, och kritiken blir immanent och inte transcendent. Detta är tydligt hos tre ledande USA-ekonomer inom området: Becker, Ehrlich och Levitt.

I sin Nobelföreläsning framhåller Becker (1992) hur lagen förändrats för att utvidga de "kriminellas" rättigheter och härigenom minska skyddet för den laglydiga befolkningen. Han ställer sig heller inte främmande till att staten i brottsbekämpningens namn straffar oskyldiga personer. Det påpekas också av två svenska nationalekonomer att Becker i sin ursprungliga modell från 1968 enbart uppehåller sig vid problemet att skyldiga undgår straff och inte att oskyldiga straffas (Persson och Siven 2007).

Becker lyfter också fram Ehrlichs forskning om dödsstraffets effektivitet och påpekar att denna fråga långt ifrån är avgjord. Ur västeuropeiskt perspektiv har dock denna fråga i åtminstone en mening länge varit avgjord – Europarådet och EU tillåter inte dödsstraff. Ehrlichs (1975) forskning om dödsstraffets effektivitet är naturligtvis legitim. Det är dock svårt att inte i påståendet att varje avrättning förhindrar 7-8 mord också se en politisk rekommendation. För västeuropeiska kriminologer skulle forskning om dödsstraffet snarare röra varför detta straff används i USA.

Även Levitt, om än alltid med reservationer om att några enkla slutsatser om tillämpningar inte bör dras av hans resultat, tillmäter inte alltid kostnaderna för lagöverträdaren någon större betydelse. I en recension av en bok om narkotikapolitik oroar han sig över att *harm reduction* kan leda till att kostnaderna för att vara heroinist reduceras dramatiskt för brukaren (Levitt 2003) – en ståndpunkt som ligger nära den svenska polisens "att det ska vara svårt att vara knarkare". I en studie visar Levitt och medförfattare att fängelseförhållanden, operationaliserat som antalet dödsfall bland fångarna, har ett negativt samband med brottsligheten. Han varnar visserligen starkt för att från detta dra kriminalpolitiska slutsatser, men gör det endast med hänvisning till att effekterna var begränsade (Katz m fl 2003). I en annan studie hävdar han att lagen om *three strikes and you are out* påverkar tidigare straffade att avhålla sig från brott (Kessler och Levitt 1999). Där emot tar han inte alls upp den omfattande kritiken att denna straffskärpning dels strider mot proportionalitetsprincipen, dels är inhuman. I en studie av effekter av inkapacitering, slutligen, hävdar han att nyttan i termer av brottsreduktion av att spärra in ytterligare en fånge överstiger kostnaderna för en extra fängelseplats (Levitt 1996). Denna slutsats nås i en situation där kriminologerna förvånas – och förfäras – över att fängelsebeläggningen på kort tid flerfaldigats i USA.

Kritiken från kriminologiskt håll skulle här kunna formuleras som att alla kostnader inte beaktats. I detta fall rör det kontrollkostnaderna. Ris-

ker för marginalisering, sjukdom och död för lagöverträdaren till följd av statens reaktioner har inte fått ingå i modellerna. De principiella kostnader som ligger i att staten utvidgar den straffrättsliga kontrollen över medborgarna tas heller inte upp. Målet att bekämpa brott tas för givet, samtidigt som andra mål som rättvisa, välfärd och humanitet hamnar utanför mätningen av effektiviteten.

Möjligen är detta ett utslag av att ekonomer gör en klar åtskillnad mellan det som är och det som bör vara (Katz citerad av Keskitalo 1997). Motsvarigheten finns hos juristerna i *de lege lata*- och *de lege ferenda*-argument, dvs vad lagen är och vad lagen borde vara. Genom att separera de två uppnås en tydlig skiljelinje mellan professionella och moraliska problem, vilket kan vara en fördel för forskningsprocessen. Det har också hävdats att just Chicagoskolan, till vilken de tre nämnda ekonomerna hör, argumenterar ”för effektiviteten som ett exklusivt mål” (Keskitalo 1997).

Kanske kan nationalekonomer invända mot kriminologin att den är normativ och att det som till synes är ett värdeargument ytterst vilar på ett effektivitetskriterium. Närheten till straffrätten gör antagligen att det kommer in ett normativt element i kriminologin: Vad bör straffas och enligt vilka principer? Effektivitetsargumentet är heller inte helt enkelt att avfärda: Ska dödsstraff inte få användas oavsett hur många mord det visas förhindra? Kriminologer kan heller inte åberopa någon större rätt att uttala sig i värdefrågor än t ex nationalekonomer.

Kriminologer har dock en relativt stor kunskap om straff i historiskt och komparativt perspektiv. Det rör sig om en kompetens om hur straffet slår socialt, fyller andra funktioner än att bekämpa brott, samvarierar med andra samhällsförhållanden och påverkar kultur och politik. Frågan kan därför ställas om forskare inte har något att bidra med utöver analyser av effektivitet vad gäller kontrollen i samhället. Vilken roll kan eller bör forskare ha i t ex debatten om den utvidgade övervakningen av medborgarna?

Det bör slutligen påpekas att ekonomerna på två områden har riktat kritik mot systemet eller ”the making of laws”. Vad gäller narkotikapolitiken har flera ekonomer framhållit kostnaderna för en politik som alltför starkt kriminaliserat ett konsumtionsbeteende som individen själv ytterst får ta konsekvensen av. Ledande Chicagoekonomer som Gary Becker och Milton Friedman har här tillhört kritikerna. Ett annat område där själva lagstiftningen kritiserats gäller den ekonomiska brottsligheten. Höga skatter och regleringar, hävdas det, ger upphov till brottslighet när hederligt arbete inte längre lönar sig (t ex Lindbeck 1981). Medan straffhotet av ekonomer ofta ses som för lågt ses det här som dysfunktionellt.

7. Att lära av varandra

Att det går att finna förklaringar till att kriminologer i så begränsad utsträckning förhåller sig till den ekonomiska forskningen bör nu inte få tjäna som ursäkter för kriminologer att inte göra det. Den nationalekonomiska forsk-

ningen om brott och straff är viktig för kriminologin. Det gäller t ex forskningen om brott och arbetsmarknad som utförts av flera svenska ekonomer, och också forskningen om straffhotets effekter även om resultaten inte överensstämmer med den dominerande bilden bland kriminologerna. Den ekonomiska forskningen kan kanske kritiseras för ett begränsat perspektiv men här ligger också dess styrka. Modellerna kan i princip prövas och komma i konflikt med empirin. Kriminologins ofta framhävda tvärvetenskaplighet kan innebära att hoppa tuva eller en deskriptiv hållning utan försök till förklaringar. Kriminologin kan och bör lära av den nationalekonomiska forskningens stringens. Ekonomerna och kriminologerna bör också kunna mötas i forskning om vad som – under givna förutsättningar – utgör ett rationellt och framåtriktat beteende.

Apel, M (1994), "Expenditure-based Estimate of Tax Evasion in Sweden", Working Paper, Nationalekonomiska institutionen, Uppsala Universitet.

Becker, G (1992), "The Economic Way of Looking at Life", Nobelföreläsning, 9 december, 1992, <http://nobelprize.org/economics/laureates/1992/becker-lecture.html>.

Becker, G och K Murphy (1988), "A Theory of Rational Addiction", *Journal of Political Economy*, vol 96, s 675-700.

Beyleveld, D (1980), *A Bibliography on General Deterrence Research*, Saxon House, Farnborough.

Bergqvist, M (1998), "Dödsstraffet. Brottspreventivt eller brutaliserande? En studie av dödsstraffet i de tre mest avrättningsaktiva delstaterna under perioden 1969-1995". C-uppsats, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Blumstein, A, J Cohen och D Nagin (red) (1978), *Deterrence and Incapacitation: Estimating the Effects of Criminal Sanctions on Crime Rates*, National Academy of Sciences, Washington D C.

Buccirossi, P och G Spagnolo (2001), "The Effects of Leniency on Illegal Transactions: How (not) to Fight Corruption", SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance 456, Handelshögskolan i Stockholm.

Clarke, R (2004), "Technology, Criminology and Crime Science", *European Journal on Criminal Policy and Research*, vol 10, s 55-63.

Dahlberg, M och M Gustavsson (2005), "Inequality and Crime: Separating the Effects of Permanent and Transitory Income", Working Paper 2005:19, IFAU, Uppsala.

Donohue III, J och S Levitt (2001), "The Impact of Legalized Abortion on Crime", *Quarterly Journal of Economics*, vol 116, s 379-420.

Edmark, K (2005), "Unemployment and Crime: Is There a Connection?", *Scandinavian Journal of Economics*, vol 107, s 353-373.

Ehrlich, I (1975), "The Deterrent Effect of Capital Punishment", *American Economic Review*, vol 65, s 397-417.

Estrada, F (2005), "Väldsutvecklingen i Sverige 1974-2002 – En analys av sjukvårdsdata", *Nordisk Tidskrift för Kriminalvetenskap*, vol 92, s 225-248.

Freeman, R (1999), "The Economics of Crime", i Ashenfelter, O och D Card (red), *Handbook of Labor Economics*, vol 3C, Elsevier, Amsterdam.

Frodlund, Å (2002), *Sju ungdomar om sin rättegång*, Rapport 2002:18, Brottsförebyggande rådet/Fritzes, Stockholm.

Hakkala, K, P-J Norbäck och H Svaleryd (2005), "Asymmetric Effects of Corruption on FDI: Evidence from Swedish Multinational Firms", Working Paper 641, Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.

Hansson, I (1984), "Beräkning av skatteundrandragandet i Sverige", RSV Rapport 1984:5, Riksskatteverket, Stockholm.

Hauk, E och M Sáez-Martí (2001), "On the Cultural Transmission of Corruption", Working Paper 564, Industriens utredningsinstitut, Stockholm.

von Hirsch, A, A Bottoms, E Burney och P-O Wikström (1999), *Criminal Deterrence and Sentence Severity*, Hart, Oxford.

von Hofer, H (1985), *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750-1984. Diagram, tabeller och kommentarer*, Statistiska centralbyrån, Stockholm.

von Hofer, H och H Tham (1983), "Stöld i Sverige 1831-1980", i Goldberg, T (red), *Samhällsproblem – en bok om svensk samhällsutveckling och sociala problem*, Liber, Stockholm.

von Hofer, H och H Tham (1989), "General Deterrence in a Longitudinal Perspective. A Swedish Case: Theft, 1841-1985", *European Sociological Review*, vol 5, s 25-45.

REFERENSER

- von Hofer, H och H Tham (1997), "Mirakelmedicinerna håller sällan vad de lovar", *Apropå*, nr 5-6.
- Hughes, G (1993), "The Limits of Legal Sanctions", i Forst, B (red), *The Socio-Economics of Crime and Justice*, ME Sharpe, Armonk, NY.
- Katz, L, S Levitt och E Shustorovich (2003), "Prison Conditions, Capital Punishment, and Deterrence", *American Law and Economic Review*, vol 5, s 318-343.
- Keskitalo, P (1997), "Rättsekonomi och Norden", i Skoghøy, J E (red), *Fra institutt till fakultet*, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Kessler, D och S Levitt (1999), "Using Sentence Enhancement to Distinguish between Deterrence and Incapacitation", *Journal of Law and Economics*, vol 42, s 343-363.
- Kugler, M, T Verdier och Y Zenou (2003), "Organized Crime, Corruption and Punishment", Working Paper 600, Industriens utredningsinstitut, Stockholm.
- Kungl Vetenskapsakademien (1992), <http://nobelprize.org/economics/laureates/1992/press.html>
- Lenke, L (1990), *Alcohol and Criminal Violence – Time Series Analyses in a Comparative Perspective*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Levitt, S (1996), "The Effects of Prison Population Size on Crime Rates: Evidence from Prison Overcrowding Litigation", *Quarterly Journal of Economics*, vol 111, s 319-351.
- Levitt, S (2003), "Review of Drug War Heresies by MacCoun and Reuter", *Journal of Economic Literature*, vol 41, s 540-544.
- Levitt, S och S Dubner (2005), *Freakonomics. A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*, William Morrow, New York.
- Lindbeck, A (1981), "Work Disincentives in the Welfare State", *Nationalökonomische Gesellschaft Lectures*, vol 79-80, Mantz, Wien.
- Maguire, M, R Morgan och R Reiner (red) (2002), *The Oxford Handbook of Criminology*, Clarendon Press, Oxford.
- Nilsson, A (2002), *Fånge i marginalen. Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Nilsson, A (2004), "Income Inequality and Crime: The Case of Sweden", Working Paper 2004:6, IFAU, Uppsala.
- Nilsson, A och J Agell (2003), "Crime, Unemployment and Labor Market Programs in Turbulent Times", Working Paper 2003:14, IFAU, Uppsala.
- Persson, M och C-H Siven (2006), "Incentive and Incarceration Effects in a General Equilibrium Model of Crime", *Journal of Economic Behavior and Organization*, vol 60, s 214-229.
- Persson, M och C-H Siven (2007), "The Becker Paradox and Type I vs. Type II Errors in the Economics of Crime", *International Economic Review*, under publicering.
- Pratt, T och F Cullen (2005), "Assessing Macro-level Predictors and Theories of Crime: A Meta-analysis", i Tonry, M (red), *Crime and Social Justice. A Review of Research*, vol 32, University of Chicago Press, Chicago.
- Pålsson, A-M (1980), "Ekonomiska studier av allmänprevention", i *Påföljdsval, straffmätning och straffvärdet*. Rapport från ett forskarseminarium på Skokloster den 9-11 juni 1980, Rapport 1980:2, Brottsförebyggande rådet/Liber, Stockholm.
- Rosenthal, R (2005), "Economics and Crime", i Guarino-Ghezzi, S och J Treviño (red), *Understanding Crime. A Multidisciplinary Approach*, LexisNexis, Cincinnati, Ohio.
- Ruddell, R (2005), "Social Disruption, State Priorities, and Minority Threat. A Cross National Study of Imprisonment", *Punishment and Society*, vol 7, s 7-28.
- Sandelin, B och G Skogh (1986), "Property Crimes and the Police: An Empirical Analysis of Swedish Data", *Scandinavian Journal of Economics*, vol 88, s 547-561.
- Sjöstrand, G (red) (2005), *Fiffel-Sverige – sociologiska perspektiv på skandaler och fusk*, Liber, Malmö.
- Skogh, G (1975), "Criminal Behavior and Criminalization – An Economic View", i *General Deterrence. A Conference on Current Research and Standpoints*, 2-4 juni, 1975, rapport 2, Brottsförebyggande rådet, Stockholm.
- Sutherland, E och D Cressey (1974), *Criminology*, Lippincott, Philadelphia.
- Sutton, J (2004), "The Political Economy of Imprisonment in Affluent Western Democracies, 1960-1990", *American Sociological Review*, vol 69, s 170-189.
- Tham, H (2002), "Brottsslingen – vinnare eller förlorare?", i Asp, P, C E Herlitz och L Holmqvist (red), *Flores juris et legum. Festskrift till Nils Jareborg*, Iustus, Uppsala.
- Udén, L (1992), "The Limits of Economic Imperialism", i Himmelstrand, U (red), *Interfaces in Economic and Social Analysis*, Routledge, London.
- Votey, H (1982), "Crime and Its Control in Sweden. An Econometric Study of Causal and Deterrent Effects", i Kühlhorn, E och B Svensson (red), *Crime Prevention*, Rapport 9, Brottsförebyggande rådet/Liber, Stockholm.
- Westfelt, L (2001), *Brott och straff i Sverige och Europa. En studie i komparativ kriminologi*, Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.